

Med pennen og stemmen som våpen; Albert Henrik Mohn (1918-1999) og A-2933 ved Bergen Byarkiv.

Notat ved Kirsten Alsaker Kjerland

Våren 1999 døde den vel 80 år gamle Albert Henrik Mohn på Haukeland Sykehus i Bergen. Den 14. mai fulgte et langt følge kisten til hans siste hvilested ved Birkeland Kirke i Fana. Avisoppslagene som fulgte vitnet om at en velkjent nordmann hadde gått bort, og kondolansehilsenene som kom til hans enke Margarita Mohn¹ på Midttun var mange. Han var kjent langt utenfor vårt lands grenser, derfor var det like naturlig for fru Mohn å få en hilsen fra den afghanske ambassadøren i London som fra ordføreren i Bergen.

Mohn var en usedvanlig produktiv person og arbeidet gjorde han like til han "stupte". Fru Mohn forteller at han ikke orket å lese avisene hun brakte ham de siste dagene på sykehuset, men legger samtidig til at han like før innleggelsen hadde skrevet ferdig en artikkel. Hun sørget for at den kom på trykk etter hans død. I et intervju på 80 års dagen (den 25. november 1998) bedyret Mohn at han skulle "stå på til siste nikk", noe dette og det siste avisintervjuet med ham vitner om. Journalist Edvard Pettersen i *Bergens Arbeiderblad* (BA) fikk Mohn til å stille opp - sammen med to av sine slektninger - i forbindelse med en artikkel om Dræggen Buekorps. Selv om bildet i avisen den 19. mai 1999 viser en svært svekket Mohn, vitner kommentarene om at intellektet og integriteten var intakt like til det siste.

Sensommeren 1999 henvendte fru Mohn seg til Bergen Byarkiv og bad om å få deponere materialet etter sin mann. Oppfordringen om dette hadde hun fått av en journalist i *Bergens Tidende* (BT). Dette notatet begynner med å si litt om denne og to mindre avleveringer av arkivmateriale, og gir i noen detalj opplysninger om innholdet. Hva som drev Mohn, og hva han så på som sin oppgave som en av Norges første utenrikskorrespondenter,² røres også ved. Helt til slutt rettes oppmerksomheten mot enkelte spørsmål som kan være forskningsmessig interessant i forbindelse med Mohns liv og virke.

---

¹ Notatforfatteren har i løpet av 2001 og 2002 hatt en rekke samtaler med fru Mohn, og en del av opplysningene som kommer fram her skriver seg fra disse samtalene. Notatforfatteren retter med dette en stor takk til fru Mohn som gjennom dette har kastet viktig lys over sider ved Albert Henrik Mohns liv og virke.

² Det var nordmenn som hadde reist og rapportert fra utenlandske kriger / uroer før Mohn, mest kjent er Nordahl Grieg og Lise Lindbækk som begge var cirka 15 år eldre. Grieg ble blant annet sendt til Kina for TIDENS TEGN i 1927, og var sammen med Lindbækk i Spania under borgerkrigen.

Tre avleveringer av materiale

Den første og største avlevingen (syv kartonger) ankom Byarkivet den 2. september 1999. Den inneholdt mengder av fotografier, avisutklipp, håndskrevne artikler og ulike slags kladder til manus. Avleveringen inneholdt også noen notatblokker fra reiser, flybilletter, pass og lignende. Mesteparten skrev seg fra perioden 1975 til 1998, med unntak av bildene, forlagskontraktene, bokomtalen, og portrettintervjuerne som dekket mesteparten av hans yrkesaktive karriere etter den andre verdenskrigen. Et fåtall trykte artikler var med i denne avlevingen, men ingen av hans trykte bøker. Med unntak av et par mindre kladder til radiokåserier, bar materialet ikke mye preg av at Mohn i perioder av sitt liv hadde et svært aktivt forhold til norsk radio. Den som har spesiell interesse av radiomannen Mohn må gå til NRK. Samtidig med at byarkivet fikk papirene etter Mohn, valgte enken å gi lyd materialet til denne institusjonen.

Tre år etter, i juni 2002, fikk Bergen Byarkiv to mindre tillegg. Den ene - en stor konvolutt som i sin helhet var viet Albert Henrik Mohns brudd med NRK i 1959 - kom fra BT-journalist Gunnar Widerstrøm. Fru Mohn hadde bedt ham skrive en artikkel om bruddet etter at Mohn var død, men da det ikke ble noe av, ville hun at dette materialet også skulle disponeres på Byarkivet. (Se mer under "Bruddet med NRK"). Samtidig fikk Byarkivet et upublisert manus kalt "Vi skal videre" fra fru Mohn. Mohn hadde selv gjort flere mislykte forsøk på å få dette gitt ut, første gang like etter krigen. Den vel 200 siders teksten er en beretning gjort av jeg-personen Henrik som forteller om sin oppvekst på Hop / Nesttun og om et opphold i London under den andre verdenskrigen.

Romanen har klart selvbiografiske trekk. Henrik minner sterkt om Albert Henrik, og kvinnefiguren han forelsker seg i London; hans kone Margarita. Fru Mohn bekrefter dette, og faktaopplysningene i hans selvbiografiske bok "Vår utsendte medarbeider: Erindringer" fra 1988 viser dette tydelig. Men ikke alt var selvopplevd. Blant annet er det klart at Albert Henrik Mohn aldri var i Frankrike mens den andre verdenskrigen raste. Mohn – som ved oppnådd vernepliktsalder på slutten av 1930-tallet opplevde å ikke bli godtatt av de norske militærmyndighetene – gav en rekke ganger indirekte uttrykk for at han gjerne skulle ha gjort en større innsats under krigen. Fru Mohn antyder at det på denne bakgrunnen ikke er urimelig at Mohn gjennom et slikt "franrikeopphold" gav uttrykk for et oppriktig, personlig ønske om en større krigsdeltagelse. Teksten har likevel også en annen hensikt; nemlig å vise krigens rå virkelighet. Deler av denne teksten er nesten bestialske.

Litt mer konkret om innholdet i arkivet

Materialet i A-2933 er variert, og spenner fra det ganske private til det helt profesjonelle. Her finner en for eksempel Mohns handelsbrev fra 1940,³ og i ett dokument kan en lese hvem som i sin tid solgte Mohn tomten på Midttun. Men dette er unntak. Mesteparten av stoffet skriver seg fra hans virksomhet som journalist. Bare klipparkivet – som tydeliggjør at Mohns hovedinteresse var verden utenfor Norge

- er på 1, 5 hyllemeter. Det finnes dessuten en stor samling av håndskrevne kladder til artikler og aviser. Også denne understreker det sterke utenomeuropeiske engasjementet.

Den som kunne tenkt seg å sammenligne Mohns råutkast til bøker med ferdig trykt tekst, vil ikke finne mye i arkivet. Det eksisterer bare enkelte små bruddstykker av manus som skriver seg fra hans siste bøker. Med hensyn til stoff som ikke tidligere har stått på trykk, er arkiv A-2933 derimot rikholdig. Det finnes to fullstendige manus fra bøker han aldri fikk gitt ut ("Vi skal videre" fra 1946 og "Kampen om det sørlige Afrika" fra 1980) og vel 30 ikke tidligere trykte skisser til noveller. En større samling notater til en diktliggende samling finnes også i samlingen.

Selv om de trykte bøkene mangler, viser samlingen av bokomtaler av egenproduserte bøker og forlagskontrakter⁴ at Mohn var en svært godt etablert forfatter. De færreste norske forfattere kan vise til en merittliste som denne: Mellom 1947 og 1974 gav han ut minst en bok i året. I 1948, 1949, 1952, 1953, 1958, 1960, 1967 og 1972 kom det to bøker årlig. Mellom 1974 og 1992 gav han ut 12 bøker, og i to bestemte år i denne perioden kom det også to publikasjoner fra hans hånd årlig. Flere av bøkene kom i to opplag; blant andre "Kongo kaller" fra 1960, og hans aller siste novellesamling "Storviltjakt og menneskeslakt" (1992).

Arkivmaterialet kan gi et feilaktig inntrykk av når Mohn var mest aktiv: Omkring nitti prosent av arkivmaterialet skriver seg fra tiden mellom 1975 og 1999. Ingen vet i dag hvor mesteparten av materialet som skriver seg fra 1945 til 1975 er, men det har en gang eksistert og at det må ha dreid seg om betydelige mengder, er klart. Blant annet forteller fru Mohn at en venn av ektemannen - forbindelse med en flytting i 1956 - hadde et stort arbeid med å pakke alt Mohn hadde på kontoret i kartonger. Det eneste materialet som synes å være noenlunde fullstendig fra hele perioden er fotografiene.

De tidligste bildene i fotosamlingen skriver seg fra den norske treningsleiren som norske myndigheter etablerte i Skottland under den andre verdenskrigen. Her vet vi Mohn oppholdt seg i forbindelse med egen militæropplæring. (Under krigen ble han akseptert av det militære, og oppnådde til slutt å få løytnants grad). De første bildene som stammer fra hans tid som utenrikskorrespondent er fra Tyskland, og samlingen viser spesielt godt hvilken armod den sivile tyske befolkningen levde under like etter krigen. Bildene fra Asia og Afrika dominerer fotosamlingen, og mesteparten stammer fra reisene han gjorde på 1950- og 60-tallet. De siste bildene skriver seg fra Afghanistan. Mange av bildene er både grufulle og groteske, noe som minner oss om at Mohn oftest var å finne i deler av verden der det var krig og konflikter.

---

³ Albert Henrik Mohn og broren Frank begynte begge i sin fars forspor, og i 1940 fikk den yngste av de to, Albert Henrik, sitt handelsbrev. Frank Mohn forble forretningsmann hele livet, mens den yngre broren gang på gang la vekt på at dette verken var noe han likte eller egnet seg særlig godt til.

⁴ Den første kontrakten - med Gyldendal Norsk Forlag - er fra 1956. Dette forlaget var hans viktigste så lenge Harald Grieg var forlagsdirektør. Flere brev i arkivet viser at tonen mellom Grieg og Mohn var særdeles god, selv om dette vennskapet ikke startet på den aller beste måte. En kort notis gjort av Mohn etter deres første møte i 1946 forteller om dette. Gyldendal Norsk

Mesteparten av bildene er ikke tatt av Mohn selv. De fleste er offisielle pressefotografier. Han fikk eget fotoapparat i første halvdel av 1950-tallet, men med unntak av en større privat billedsamling fra Afghanistan på 1980-tallet, utgjør dette en svært liten del av det totale.

Mohn daterte svært sjelden sine ting - det være seg notater så vel som fotografier - og dette vil gi brukere av A- 2933 visse vanskeligheter. Problemene er størst for dem som ikke kjenner historien til det bestemte landet Mohn dekker særlig godt. Når han skriver fra områder som han besøkte ofte er også datering komplisert. Stoffet fra Afghanistan strekker seg for eksempel over en periode på cirka ti år, og brukerne vil måtte påregne en del lesing av generell politisk historie fra landet for å kunne fastslå om Mohn skriver fra en reise i 1980, 1985 eller 1989. Med hensyn til land han besøkte en eneste gang, eksempel Kenya, er dateringen enkel. Reisen han foretok var i forbindelse med frigjøringsopprøret Mau Mau i 1952, og vi kan si med stor sikkerhet at bildene er fra denne perioden.

Fra idé til ferdig produkt

Albert Henrik Mohn hadde som freelancejournalist og forfatter en uvanlig stor produksjon. Som forfatter produserte for eksempel Mohn nesten femti bøker på 46 år. Som journalist begynte han sin karriere i London under den andre verdenskrigen. Han rømte over Nordsjøen til Shetland i en gammel skøyte ("Eva") på sensommeren 1941 og samme høsten fikk han jobb for den norske avisen *Norsk Tidend*. Snart fikk han også deltidsarbeid i de norske radiosendingene i London. Han var produktiv som ung, og fortsatte på samme måten gjennom hele livet.

Veien fram til et ferdig manus, det være seg radiokåseri, en trykt artikkel og ikke minst en ferdig bok, er lang. For Mohn hang deler av det ene tett sammen med det andre, i det de fleste mindre arbeidene han gjorde for aviser og radio hadde et innhold som ofte hang nøye sammen med bøkene han senere skrev. Når for eksempel Mohn – som den eneste norske korrespondenten – kom til Korea i 1950, skrev han både artikler og sendte radiokåserier hjem mens han var "i felten". Vel hjemme hadde han tid til å bearbeide stoffet ordentlig og snart - i 1951 - kom boka "Rød taifun over Korea".

Materialet i A-2933 gir en god pekepinn om hvordan Albert Henrik Mohn jobbet, og opplysninger fra hans kone gir videre liv til historien om hvordan de ulike sakene ble til:

Arkivet består av en stor mengde avis- og magasinutklipp og Mohn brukte materialet fra utenlandske aviser systematisk. Kommentarer som "Brukt", og "Ikke benyttet" viser hvilke av klippene som han noterte fra, og enkelte ark viser hvordan han planla oppbyggingen av en artikkel på grunnlag en hel mengde klipp. Han begynte alltid med å håndskrive – med blyant - sine artikler. Så maskinskrev han og sendte utkastet til aviser han hadde avtaler med. Fram til 1987 ble alle artiklene han skrev til på kontoret, men etter den tid la han om arbeidsvanen og det hele foregikk så som følger: Med blyant i hånd og arkene pent plassert på en 50 x 50 cm hard underlagsplate tok han plass i "godstolen" som var vendt mot et større panoramavindu nord i stuen. Han var helt avhengig av fullstendig ro i denne

fasen av arbeidet. Neste steg – maskinskrivningen – foregikk enten ved at han tok skrivemaskinen ut på spisebordet eller på det lille hjemmekontoret som hadde utsikt over Nesstunvannet. Når fru Mohn kaller dette "Det aller helligste", understreker hun med dette at ingen andre hadde adgang til rommet. Det ble det gjort reint en gang i året. Ryddingen og vaskingen stod han selv for.

Han skrev som nevnt på sine utenlandsreiser også, og reiste aldri uten skrivemaskin. Når han var på reiser kan det synes som om notatblokka var det første steg på veien, og arkivet inneholder en rekke småblokker med notater av ulike slag. Her finnes adresser og navn på en rekke kjente personer, og via stikkord kan lese seg til hvilke spørsmål og svar disse samtalene bød på. Vi må tro at prosessen siden var den samme som hjemme: I så fall gikk veien fra notatblokken til en håndskrevne kladd. Dernest ble det maskinskrevne forslaget til.

Etter at det endelige resultatet var fullførte, lå det naturligvis stor spenning i hvordan publikum ville motta resultatet. Avisinnleggene skapte til tider debatt, og det finnes en del eksempler på at Mohn irriterte enkeltmennesker som så enten skrev brev til ham direkte eller gikk til avisen med svarinnlegg i sakens anledning. Med hensyn til tilbakemelding fra lesere var det naturligvis enklere med bøker, og Mohn abonnerte i årevis på klipp som vedkom hans egenproduserte bøker i NORSKE ARGUS. Han sakset i tillegg også systematisk bokomtaler av egne bøker fra ulike aviser. Disse omtalene finnes i rikt monn i arkivet og dekker perioden 1950 til 1992. Dette materialet viser at forfatteren Mohn med svært få unntak fikk ros. En stor bunke med hans egne omtaler av andres bøker viser at han la stor vekt på bokomtaler, og den stil han la an i disse omtalene viser at han sympatiserte sterkt med folk som tok på seg å produsere bøker. Han visste naturligvis utmerket godt hvor lang veien fra idé til ferdig produkt var, og de få gangene han skrev en heller negativ omtale, var det i en nokså høflig tone.

Mohn kalte seg både journalist og forfatter, og det er i hans tilfelle vanskelig å skille den ene aktiviteten fra den andre. Alt han produserte - artikler, kåserier, noveller, dikt og bøker – dreide seg i perioder om likelydende tema, og til tider skrev det hele seg fra en og samme geografi. Eksemplene som følger er på ingen måte enestående: Omkring 1979 sakset han en masse avisutklipp som gjaldt Sør Rhodesia (Zimbabwe). Regimet til Ian Smith stod for fall, og raseproblematikken var et høyaktuelt tema i alle land i det sørlige Afrika. Han produserte så en rekke artikler der dette var tema, og skrev en bok i 1980 fra det sørlige Afrika.⁵ Omkring bruddet med NRK i 1959 dreide "alt" seg om Sovjet. På et løst notatark kan en lese hans tanker om og til den russiske etterretningsagenten som Mohn mente snuste i hans saker på hotellrommet under oppholdet i Moskva. (Diktet er delvis gjengitt i illustrasjon i oppslagsverket). I tråd med det vanlige produksjonsmønsteret produserte Mohn kåserier og avisartikler om Sovjet under reisen, og like etter. Så begynte han å arbeide med et manus. Normalt sett skulle en slik bok foreligge året etter, i 1960, men på grunn av bruddet med NRK i 1959, ble rutinen forrykket. Ett år "forsinket", i 1961, forelå boka "Nærbilde av Sovjet".

---

det nevnte manuset "Vi skal videre".

⁵ Dette manuset ble aldri publisert, men det finnes i sin helhet i arkivet.

Når fru Mohn blir bedt om å si hva som betydde mest for ektemannen – journalistyrket eller forfatterskapet – så er hun klar i sin tale: Forfatterskapet kom først. Hun kaller journalistdelen at virksomheten for *his bread and butter work*. I dette ligger det en nedgradering av denne virksomheten. Samtidig er det klart at dette som var det mest innbringende, noe det lille som finnes av regnskapslignende materiale i arkivet også antyder.

”FRA HOP TIL HELVETE”⁶

Hele sitt voksne liv oppsøkte Albert Henrik Mohn områder med krig og uro, og den selvbiografiske tittelen ”Krigsreporteren” viser tydelig nok at det var krig som ”drev ham”. Sagt på en annen måte: krigen syns å ha vært en fellesnevner for mange av hans valg. Likevel hatet han krig hele livet, sier fru Mohn, og hevder at han absolutt må ha vært ute av stand til å drepe. For å understreke sannhetsgestalten i påstanden, henviser hun til en beskrivelse ektemannen gav i det upubliserte manuset ”Vi skal videre”. Her beretter han med gru om hvordan bonden som gav ham nattely på Voss under invasjonstidene slaktet en gris. Hvordan, spør Margarita Mohn, kan en mann som ikke tåler å se en gris bli slaktet, drepe et menneske? I denne innlevelsesevnen og respekten for alt levende, tror hun, vi finner forklaringen på at han reagerte så kolossalt på Koreakrigen og dens grusomheter i 1950. Dette var, sier hun, hans ”egentlige” krig: *Ingen reise gjorde mer med ham enn denne. Han kom hjem fra Korea som en fremmed*. Siden ble han drevet fra krig til krig. Både av medlidenhet for menneskene, men – spør hun – var det også kanskje fordi han følte han måtte å gjøre opp for sin manglende krigsinnsats under den andre verdenskrigen?

Hva han selv så på sin viktigste oppgave når han oppsøkte verdens krigsskueplasser skriver han om i ”Vår utsendte medarbeider”. Selv om denne bestemte beskrivelsen er fra Korea, er det lett å se at oppgavene han skisserer nok var mer allmenngyldige:

Jeg regnet med at nyhetsbyråene tok seg av det dagsaktuelle ved frontene, og at kommentatorene satte den militære utviklingen inn i et videre perspektiv. Min oppgave var å skildre det koreanske folket i krig, rette søkelyset mot skjebnen til alminnelige mennesker, gjøre lytterne kjent med den ukjente soldat, helst på begge sider av frontlinjen og skjære gjennom all propagandaen som skjulte realitetene.

Sitatet sier noe om et ønske om å trenge nær en sannhet, og om et genuint ønske å se en sak fra flere sider. De som har villet plassere Albert Henrik Mohn i en bestemt bås, gjerne på den ytterste høyre politiske fløy, gir et nokså forenklet bilde av journalisten og forfatteren. Han stilte seg i enkelte saker – for eksempel i forsvarspolitikken - klart i den konservative leiren. Når imperialisme, rase og menneskerettigheter kom opp som tema, var han ytterst radikal. Hele livet. En av hans journalistkollegaer treffer blink når han kommenterte at Mohn kunne ”skyte” både til venstre og til høyre; en kunne aldri være sikker på hvem han ville støtte i en sak. (Se mer under ”Myten om den mørkeblå Mohn”).

Sitatet over antyder videre en sterk interesse for enkeltmennesket og det alminnelige, og dette karakteriserer Mohn både som journalist og ikke minst som forfatter. Dette at han trakk fram det lidende individet for å kaste lys over en større problematikk, var et pedagogisk knep han benyttet seg mye av. Materiale i arkivet viser forresten at dette ikke bare var tomme ord for papiret, også i det virkelige liv hjalp Mohn de små og svake. Han sørget for eksempel for at et lite mulattbarn fra Vietnam – som han følte stod i fare for å bli drept - ble adoptert til Norge. Sammen med sin kone så han til at en del afghanske enker i eksil i Pakistan fikk understøttelse. I enkelte sammenhenger valgte han å støtte en hel gruppe "ofre", for eksempel de norske krigsseglerne. Han kom stadig tilbake til den behandlingen de hadde fått under og etter krigen, og når han takket ja til å bli formann i en gruppe som skulle sette opp en utsiktsskikkert med myntinnkast på Fanafjellet, var det trolig fordi inntekten skulle gå til Krigsseglerforeningen.

Eksempler på forskningsmessige interessante tema knyttet til personen Albert Henrik Mohn.

Både før og etter sin død har Albert Henrik Mohn fått liten oppmerksomhet av forskerne. Han nevnes rett nok i "Fana bygdebok, 3: Fanabu og bymann, 1870 - 1972" i 1993, men den korte teksten vier liten oppmerksomhet til forfatteren Mohn. Bygdebokskribenten viser derimot – ved hjelp av sitater - hvor glitrende Mohn formidlet en historisk epoke og et sosialpolitiske fenomen. Det sterkt klassesdelte industrisamfunnet der han vokste opp på Hop / Nesttun i mellomkrigsperioden karakteriserte han ved gjentatte anledninger som "et Norge i miniatyr", og bygdebokforfatteren gjør det treffende uttrykket til sitt eget. Nettopp her var et samfunn der alle lag av det norske var presentert innen en radius på få kilometer.

Det er mange årsaker til denne mangelen på oppmerksomhet. Hvis de fleste så på ham og hans produkter som journalistiske, er det ikke så uventet at Mohn har fått liten oppmerksomhet. De færreste journalister har opplevd å få sine liv nedfelt i bøker. Tross bøkene om Gunnar Larsen og Lise Lindbækk, fra 2001 og 2002,⁷ har det færreste fått oppmerksomhet. Kanskje har fru Mohn rett når hun hevder at ektemannen – tross sin svært internasjonale orientering – var en mann som kyst- og vestlandsbefolkningen i Norge hadde et forhold til. *Oslo, sier fru Mohn, var ikke Albert Henriks arena.* Hun tror han fra ganske tidlig i sin karriere "irriterte" makteliten i hovedstaden, og sammen med sin ektemann var hun overbevist om at dette var den viktigste grunnen til at hans første bok ("Vi skal videre") aldri ble gitt ut. Andre grunner til hvorfor Mohn ikke har fått mer oppmerksomhet av forskere finnes òg: Det har gått kort tid siden han døde. Enkelte vil kanskje vise til at Mohn "skrev det meste selv" gjennom de to selvbiografiske bøkene, men det er et faktum at det er likevel mangt som Mohn unnlater å nevne her. Blant annet er det forbausende få private opplysninger fra tiden etter 1945. For de forskerne som skulle ha interesse av de mer "private" sidene ved Mohn, er ikke Byarkivets arkiv rett sted å lete. De mange portrettintervjuene som finnes i A-2933 viser ikke vei; de er både overfladiske

⁶ Tittelen ble brukt av Torstein Knudsen i et portrettintervju for BA med Albert Henrik Mohn i desember 1990.

⁷ Randi Bård Størmers bok GUNNAR LARSEN kom i 2001. Boka om Lise Lindbækk heter KRIGENS PENN og er skrevet av Sigrun Slappgard (2002).

og gjentagende. For forskere som vil bruke arkivets materiale aktivt, er det helt andre spørsmål som vil være aktuelle.

Trendsetteren Mohn?

Stemmen. Han gikk nye journalistiske veier. Han brakte verden inn i stuene våre. En legende. Slik huskes Albert Henrik Mohn.

Slik oppsummerer BA uttalelser fra Herbjørn Sørbø, Reiulf Steen, Martin Lohne, Gunnar Garbo, Geir Grung og Kåre Willoch under overskriften "Slik huskes Mohn" den 10. mai 1999. Sitatet antyder at Mohn var en som betydde noe. Han var en nyskaper, en trendsetter.

Hvorfor og i så fall på hvilken måte? Kan en for eksempel finne belegg for en påstand om at Mohn lærte det norske folket mer om verden utenfor Norge, og viste han vei for yngre norske utenrikskorrespondenter? Til dette sier fru Mohn *Klart. Han gav dem oppskriften. Bare hør på dem som er utenrikskorrespondenter i radio og TV i dag.* Materialet i arkivet støtter henne i dette. Hvem som i sin tid inspirerte Albert Henrik Mohn selv er også et relevant spørsmål, og en del av materialet i arkivet tyder på at svaret er Nordahl Grieg. Den unge Mohn "slukte" det Grieg skrev, og en rask kikk på Edvard Hoems bok "Til ungdommen" (1989) forteller også at Grieg formidlet verdenspolitikk for Tidens Tegn i mellomkrigsperioden på måter som kan minne mye om Mohns egen stil både under og like etter krigen. Senere i livet fikk Mohn et langt mer reflektert forhold til Grieg; ikke minst var han skeptisk til hans "naive" forhold til Sovjetrepublikken på 1930-tallet og Moskva-prosessen. Da Mohn i 1988 kom i en opphetet avisdebatt om dette, stod han steilt på at Grieg manglet "politisk vett" når det gjaldt Stalins politikk.

Men Grieg var bare en av Mohns inspirasjonskilder. Verdenslitteraturen var han kjent med fra han var ganske ung, og han kom fra et hjem der alle slags bøker var tilgjengelig. Da han som tenåring fikk plauritt (tuberkulose), nærmest leste han seg gjennom sykdommen, sier fru Mohn. Broren Frank kjøpte Karl Marx sine samlede verker til ham, og han skal ha lest disse – samt flere filosofiske skrifter – fra perm til perm mens han var "bundet" til senga. Han beundret – som så mange andre - Ernest Hemingway for hans arbeid på denne tiden, og fru Mohn påpeker at ektemannens korte setninger og skrivestil snarere ligner Hemingways enn Griegs. Den fru Mohn likevel tror var en vel så viktig inspirasjonskilde ble for ektemannen, var den jødiske journalisten og forfatteren Arthur Koestler. Han jobbet i avisen *The Times* under krigen, og var – tatt avisens konservative profil i betraktning - paradoksalt nok erklært kommunist. Han ble skamrost for sine artikler, og da romanen "Darkness at Noon" kom, ble den en bestselger. *Albert Henrik satte Koestler svært høyt*, avslutter fru Mohn.

Videre kan vi spørre i hvilken grad Mohn var en litterær trendsetter i Norge. Han hadde en kolossal bokproduksjon gjennom mange år, og den form han la seg på i reportasjebøkene hadde mye nytt ved

seg. Spørsmålet er igjen hvem som inspirerte Mohn selv, og også hvem av de norske forfatterne som i så fall holdt ham som sitt forbilde. Selv om materialet i arkivet gir få svar på slike spørsmål, kan dette kanskje være spørsmål litteraturforskere kan ha interesse av.

Bruddet med NRK

Like etter ankomsten til England begynte Mohn i de norske radiosendinger i BBC i London. Han fikk et nært forhold til sjefen for sendingene, Thorvald Øksnevad ("Stemmen fra London"). Vel hjemme i "gamlelandet" fortsatte både Øksnevad og Mohn i NRK, men Mohn forsvant fra eteren i 1959. Det gikk mange år før han atter igjen var å høre. Årsaken var ifølge sjefen for NRK, Kåre Fostervoll, at Mohn hadde begått et kontraktsbrudd med rikskringkastingen etter en reise han hadde gjort i Sovjet. Den egentlige årsaken til bruddet er vanskelig å få full klarhet i, men at Fostervoll var under press fra den sovjetiske ambassaden i Oslo - som klaget på Mohns reportasjer - er det liten tvil om. Stemning ble nokså opphetet, og Mohn var overbevist om at Fostervoll også var interessert i å hindre at det kom fram flere "avslørende fakta angående sovjetrussernes okkupasjon av Lettland og de andre randstantene".⁸ Øksnevad og andre prøvde å forhandle, men bruddet var uunngåelig. Saken endte så i Stortinget, og avisene mesket seg lenge. Fru Mohn forteller at både hun og ektemannen i en periode ønsket å gå til sak mot NRK, men at han til slutt vurderte at det ville få for store implikasjoner. De ville dessuten neppe klare å bære en rettssak økonomisk. For familien ble det en belastning på mange måter, ikke minst økonomisk i det en nokså sikker inntekstkilde forsvant. Etter bruddet fikk Mohn et fast engasjement for VG, og fru Mohn kommenterer at ...*det var Christensen i VG som reddet oss*. Dette sier sitt om hvor kritisk den økonomiske situasjonen var for dem nettopp da.

Om denne saken finnes det en rekke dokumenter i A-2933, og den som er interessert i pressens historie generelt og NRKs historie spesielt bør kunne ha nytte av dette materialet. I Arne Skouens selvbiografi fra 1996 ("En journalists erindringer") er nettopp pressens helhetlige historie etterlyst. Politisk sett har bruddsaken åpenbart spennende aspekter ved seg, ikke minst hvis Mohn har rett i at Fostervoll var en ihuga Sovjettilhenger da bruddet kom. Alt materialet i arkivet tyder på at Mohn fra nå av fikk et langt mer aktivt forhold til dagspressen.

Myten om den mørkeblå Mohn

De som forbinder Albert Henrik Mohn med konservatisme, er mange, og de fleste bruker tilknytningen til konservative aviser for å underbygge sine påstander. I årevis var han et fast innslag i *Morgenavisen* og i *Morgenbladet*. Enkelte mener at slektstilhørighet gav ham en plattform som farget ham sterkt. De færreste vet at han en gang var erklært kommunist og få kan liste de kjepphestene Mohn red. Det er nettopp disse som avslører at hans politiske ståsted ikke var ensidig konservativt.

Selv om bildet av den politiske høyrevridde Mohn er svært forenklet, sier enken at ektemannen ble mer og mer konservativ gjennom deres 57 år lange samliv. Men, presiserer hun, på enkelte områder forble han radikal hele livet. Da de først traff hverandre i London i 1942 var han overbevist kommunist,

⁸ I et brev av den 17. november 1960 til stortingsrepresentant Per Lønning.

og dette var en politisk overbevisning som han også hadde sist på 1930-tallet. Som tjuetåring brakte han for eksempel sin far "til tårer" fordi han så klart gav støtte til Nordahl Grieg og i forbindelse med framføringen av skuespillet "Og skipet går videre". Grieg rettet sitt skyts mot skipsredere som hadde skodd seg under den første verdenskrigen, og far og reder Sigurd Mohn var bestyrtet over at hans yngste sønn kunne støtte opp om "denne svikeren Grieg" så helhjertet. Resten av livet var Albert Henrik Mohn alltid på "vakt" når de minste og sårbare ble utnyttet i et større kapitalistisk eller politisk spill.

Det politiske skiftet skjedde gradvis, men tvilen meldte seg første gang i 1947, etter hans første større reise som utenrikskorrespondent. Senere reiser i Øst-Europa gav næring til tvilen og skal vi tro fru Mohn var han skuffet over egen godtroenhet. Forholdene i Sovjet sjokkerte ham. Mangelen på demokrati og frihet for den enkelte, og ikke minst landets behandling av folk som vendte hjem fra europeisk fangenskap etter krigen. Fram til glasnostperioden i russisk politikk var Mohn en mann som "hatet" det meste av det han ofte beskrev som Sovjets "hyklteri". Han samlet haugervis av avisklipp fra utenlandske aviser som kunne vise dette, og skrev artikler og bøker som hadde til hensikt å vekke det norske folk. Arkivet bærer sitt tydelige preg av denne kjepphesten; en som Mohn red til det siste. Selv etter Mikhail Gorbatsjov og *Glasnost* hadde gjort sitt med vårt naboland i Øst, forble Mohn en mann som var overbevist om at Norge stod i fare for å kunne bli – når som helst – overfalt og "slukt" av den russiske Bjørnen. Årsaken til hans svært konservative innstilling rundt forsvarspolitikken, hadde sin helt klare begrunnelse i frykten for et nytt 9. april. Det framgår av flere notat at Mohn, som ellers var en talsmann for menneskets frihet, støttet en viss grad av etterretning hvis dette hadde en militær hensikt. Det er grunn til å hevde at Mohn var preget av en klar kaldkrigstankegang lenge etter at nettopp denne historiske epoken var i ferd med å ebbe ut.

Når det gjaldt imperialisme, rase og humanitet var han radikal hele livet, og det er god grunn til å påstå at han lå langt i forkant av den radikale gruppen i Norge på 1950- og 1960-tallet når det gjaldt synet på avkolonisering. Han var aldri et øyeblikk i tvil om at koloniene i Afrika MÅTTE frigjøres så raskt som mulig. For dette synspunktet skaffet han seg mange fiender i hvite settlerkolonier i Afrika: i Kenya og Sør Afrika. Også i Norge. Dette og hans klare standpunkt til de allmenne menneskerettighetene syntes på forunderlig vis å ha unngått manges oppmerksomhet, men dette er en av sakene som stiller spørsmål ved den etablerte myten om den mørkeblå Mohn.

Mindre kjente sider ved forfatteren Mohn

Mohn skrev dikt mens han var i London, og diktsamlingen "I drømmen om Norge" (1946) kan en se at han i denne tiden var en stor beundrer av Nordahl Grieg. Stilen minner om Grieg, og det første diktet bærer dikterens navn. Diktsamlingen solgte i mindre enn femti eksemplarer, og innbrakte Mohn 300 kroner. Fru Mohn minner om at dette var mange penger i 1946, og at pengene ville gjort dem i stand til å skaffe seg både gardiner og vintertøy. Slik det forresten ikke – de investerte i stedet pengene i "Bølgens Pryd"; en båt som de hadde glede av i mange år. Senere i livet omtalte Mohn denne diktsamlingen med en viss ironi, og antydte ved flere anledninger at han ikke fortsatte på denne veien.

Her har han bare delvis sine ord i behold. Selv om han ikke publiserte flere diktsamlinger, viser klipp fra aviser og hefter at han fortsatte å dikte. En av de mer kjente eksemplene på dette på bergeskanten er "Fanasangen". Etter at diktet forelå ble det satt tone til og uroppført i forbindelse med Hordalands Musikklags 35 års jubileum i 1960. En perm full av diktliggende vers i A-2933 viser at poesi var og forble en viktig uttrykksform for ham gjennom hele livet. Dette materialet viser en utvikling av lyrisk form (fra svært lange til svært knapp vers). Dessuten understreker dette at han hadde en livslang fascinasjon for kvinner og erotikk.

Formen ble etter hvert så kort at begrepet vers eller strofe lar seg flere ganger vanskelig bruke. Når vi for eksempel kan lese følgende linje øverst på et ellers å blant og tomt A-4 ark, står en noe rådvill tilbake: "Kjære bil, du som står i garasjen" & "En del forfattere bommer staten for penger i kulturens navn". Setningen "En krig er ikke rettferdig når du står med et drept barn i armene" er lignende. Felles for disse tre eksemplene er at de tematisk er beslektet med mye annet som vekket Mohns interesse. Likevel kan lyrikeren Mohn få sagt ganske mye med få ord. Det viser de tre eksemplene som følger:

SOMMERMORGEN

Duftene

Fuglene

Stillheten

Øyeblikket da jeg er.

(UTEN TITTEL)

Hvem jeg er?

Jeg var med å brenne Kartago

Jeg stod i Via Dolorosa og ropte hånlige mot ham

Men om kvelden ble jeg klar over noe

Jeg har vasset i blod.

(UTEN TITTEL)

Bøy nakken kamerater

Og vi skal gi dere fred

For nakkeskudd bommer aldri.

Mindre kjent er hans sensuelle og noe erotisk orienterte tekster. Riktig nok finner en del slike beskrivelser i bøker og noveller fra hans hånd, men det er likevel grunn til å påstå at dette kommer enda tydeligere fram i det upubliserte materialet som finnes i arkivet. Seint i livet tok han skrittet "helt ut" og sendte til vurdering en novellesamling han må ha visst var sterk kost. Tre ganger – med tre ulike titler – forsøkte han å få samlingen utgitt. Den siste gangen skrev en av Cappelens konsulenter at novellesamlingen ikke bare var ujevn kvalitetsmessig, men hadde for mange tekster som dreide seg om eldre menn som "hadde lyst på lammekjøtt". Mange av tekstene er gripende, og gjengangeren er den eldre mannen som lider av sviktende selvtillit og lengsel. Gjennom sine desperate handlinger får han gjentatte ganger rapp over fingrene. Flere av novellene tangerer de tema som finnes i den diktliggende samlingen som finnes i A-2933. Eksemplene som følger skriver seg fra denne:

KVINNER

*De er en jungel, frodig og farlig.
Ingen av kompassene mine duger der inne.*

(UTEN TITTEL)

*43 kvinner begjærte jeg i dag
målte dem rutinemessig
Lyse, mørke, kloke og tåpelige kvinner
43 lys brente
men ingen av dem var interessert*

*Den 44. var en ung mor
Eller kanskje var det kanskje ikke hennes barn
Det falt, og jeg reiste det opp
Hun så på meg*

*Kvinnesinnet er et besettende Atlantis.
Fremmed.
Mystisk.*

Erotikk og følelser utgjør også en vesentlig del av det ikke publiserte manuskriptet "Vi skal videre". Både oppstarten og ikke minst avslutningen inneholder enkelte beskrivelser som må kunne beskrives som rå og vare på en og samme tid. Når Mohn hadde problem med å få denne boken utgitt like etter krigen, kan nettopp dette ha vært en viktig grunn til at han mottak negativt svar. Det offisielle Norge var verken klar for dette, eller konkrete opplysninger om det norske miljøet i London under den andre verdenskrigen. Som nevnt var Mohn selv av den mening at det var det politiske stoffet som var "for sterk kost" i dette manuset, men denne notatforfatteren tror at en må se disse avslagene også i lys i de seksuelle beskrivelsene i teksten. Alt i alt er det grunn til å hevde at en grundig gjennomgang av de upubliserte manuskriptene, novellene og diktene i A-2933 kan kaste en del nytt lys over Albert Henrik Mohn som forfatter, lyriker og menneske.